

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

4^ο διεθνές επιστημονικό συνέδριο
Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΗΜΕΡΑ:
ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

Αθήνα, 10-11 Νοεμβρίου 2011

ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Γιώργος Λαμπρινίδης, Θανάσης Μανιάτης
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, ΕΚΠΑ

Περίληψη: Το άρθρο αυτό πραγματεύεται ζητήματα ορισμού και μέτρησης της απόλυτης φτώχειας. Γίνεται επισκόπηση της βιβλιογραφίας που αναφέρεται στην φύση και μέτρηση της φτώχειας, σχετικής και απόλυτης. Οι συγγραφείς προτείνουν μια προσέγγιση της απόλυτης φτώχειας που βασίζεται στις ανάγκες και την έννοια της αξίας της εργασιακής δύναμης. Το άρθρο παρουσιάζει τα αποτελέσματα της εφαρμογής αυτής της μεθόδου στην περιοχή της Αττικής.

1. Εισαγωγή

Η συγκυρία στην οποία η μελέτη αυτή βλέπει το φως της δημοσιότητας είναι επικίνδυνη και, σαν τέτοια, ανησυχητική. Είναι αναμφίβολα μια μεταβατική περίοδος, με αμφίβολη κατεύθυνση και εξέλιξη.

Η τελευταία παγκόσμια καπιταλιστική κρίση ακόμη εξελίσσεται, περνώντας από διάφορες φάσεις. Στη φάση αυτή αναζητούνται οι τρόποι με τους οποίους μπορεί να γίνει καταστροφή κεφαλαίου, σαν αναγκαίο στάδιο για την αναδιάρθρωση του κεφαλαίου και την εξυγίανση που θα οδηγήσει στην ανάκαμψη. Προς το παρόν, η καταστροφή κεφαλαίου έχει περιοριστεί στην απαξίωση της εργασιακής δύναμης και στην εξοικονόμηση του μεταβλητού κεφαλαίου που δαπανάται γι' αυτήν.

Η Ελλάδα υπήρξε η πρώτη χώρα στην ευρωζώνη που αντιμετώπισε την κρίση σαν κρίση δημόσιου χρέους. Οι εργαζόμενοι σε όλες τις χώρες της ζώνης και κυρίως στην Ελλάδα έχουν ήδη βιώσει τη σημασία αυτής της κρίσης για τους ίδιους: μειώσεις ονομαστικών μισθών για πρώτη φορά στη μεταπολιτευτική περίοδο, σοβαρές μειώσεις σε επιδόματα, συντάξεις, κοινωνικές παροχές από τη μία, θεαματική για τα μέχρι τώρα δεδομένα αύξηση των τιμών των καυσίμων, αύξηση των έμμεσων φόρων και των τιμών μιας σειράς εμπορευμάτων που συγκαταλέγονται στα μέσα συντήρησης, από την άλλη. Επιπλέον, έχουν θεσμοθετηθεί αυξήσεις στα όρια ηλικίας συνταξιοδότησης και στους άμεσους φόρους. Οι μισθωτοί εργαζόμενοι και οι συνταξιούχοι, οι μικροί εμποροβιοτέχνες και οι μικροί αγρότες έχουν ήδη κληθεί να επωμισθούν αποκλειστικά το βάρος της κρίσης και να πληρώσουν για το ξεπέρασμά της.

Αυτό που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον από τη σκοπιά αυτής της έρευνας¹ είναι ότι ο μηχανισμός διαχείρισης της κρίσης έχει θέσει σε αμφισβήτηση τις λαϊκές ανάγκες, υποχρεώνοντας τους εργαζόμενους, αλλά και ευρύτερα στρώματα, να τις συμπίεσουν σε πρωτόγνωρο βαθμό. Ταυτόχρονα με την εκτίναξη του ποσοστού φτώχειας, όπως προκύπτει με βάση τη μέθοδό μας, τείνει να αλλάξει και το ίδιο το όριο φτώχειας, μέσα από τη γενική υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου για την πλειοψηφία του λαού

---

¹ Το άρθρο αυτό είναι μέρος μιας ευρύτερης μελέτης (χρηματοδοτούμενης από το ΙΝΕ-ΓΣΕΕ) που εκτιμά το χρηματικό κατώφλι της απόλυτης φτώχειας σαν το άθροισμα των ελάχιστων απαιτούμενων δαπανών για την κάλυψη όλων των σύγχρονων αναγκών μιας οικογένειας.

αυτής της χώρας. Αυτό συμβαίνει καθώς, μια γενική υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου οδηγεί στην συμπίεση των αναγκών τόσο σε έκταση, όσο και σε ένταση, με αποτέλεσμα την απόλυτη μείωση του ορίου φτώχειας. Με άλλα λόγια, μπορεί να οδηγηθούμε τα επόμενα χρόνια στη γενίκευση και διεύρυνση του φαινομένου της φτώχειας, με χαμηλότερο όριο φτώχειας. Ένα σοβαρό πισωγύρισμα της ιστορίας είναι ante portas.

2. Προσέγγιση της φτώχειας

Η έρευνα για τη φτώχεια έρχεται αντιμέτωπη με δύο θεμελιώδη προβλήματα. Πρώτον, την αναγνώριση του φτωχού, δηλαδή τον ορισμό της φτώχειας και ως εκ τούτου τον καθορισμό των κριτηρίων που θα οδηγήσουν σε ένα όριο φτώχειας. Δεύτερον, την άθροιση των φτωχών ώστε να δημιουργηθεί ένας δείκτης φτώχειας που θα αντανακλά την έκταση και το βάθος του φαινομένου (Haagenaars and de Vos 1988).

Στη σχετική βιβλιογραφία συναντάμε δύο γενικούς ορισμούς της φτώχειας, την απόλυτη και τη σχετική, που συνεπάγονται διαφορετικά μέτρα και έχουν τύχει διαφορετικής αντιμετώπισης από το κράτος και την κοινωνική πολιτική. Ενώ η απόλυτη φτώχεια αναφέρεται στην έλλειψη του απαιτούμενου ύψους εισοδήματος και των πόρων γενικά, για την ικανοποιητική με φυσιολογικά και κοινωνικά κριτήρια κάλυψη των βασικών αναγκών ενός ατόμου ή νοικοκυριού, η σχετική φτώχεια αναφέρεται περισσότερο στην απόσταση που έχουν τα χαρακτηριζόμενα ως φτωχά άτομα ή νοικοκυριά από το (δια)μέσο εισόδημα στη συνολική οικονομία. Η συνεισφορά αυτού του τμήματος του άρθρου συνίσταται στην επισκόπηση των διάφορων προσεγγίσεων της φτώχειας σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο (μέτρησης), όπου, εκτός από την αντίθεση μεταξύ «σχετικής» και «απόλυτης» φτώχειας, αναφερόμαστε και στις διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό κάθε προσέγγισης για την καλύτερη τοποθέτηση και της δικής μας πρότασης.

2.1. Σχετική φτώχεια

Πίνακας 1 Ανισότητα και (σχετική) φτώχεια στα μέσα της δεκαετίας του 2000. Πηγή: OECD Stat Extracts (2008), Growing Unequal, Paris.

Συντελεστής Gini	Ποσοστό Φτώχειας
------------------	------------------

1. Δανία	0,232	0,114	1. Σουηδία
2. Σουηδία	0,234	0,115	2. Τσεχία
3. Λουξεμβούργο	0,258	0,123	3. Δανία
4. Αυστρία	0,265	0,123	4. Ισλανδία
5. Τσεχία	0,268	0,123	5. Ουγγαρία
6. Φινλανδία	0,269	0,132	6. Λουξεμβούργο
7. Βέλγιο	0,271	0,134	7. Αυστρία
8. Ολλανδία	0,271	0,137	8. Σλοβακία
9. Ελβετία	0,276	0,141	9. Γαλλία
10. Νορβηγία	0,276	0,144	10. Ολλανδία
11. Ισλανδία	0,280	0,148	11. Φινλανδία
12. Γαλλία	0,281	0,152	12. Ελβετία
13. Ουγγαρία	0,291	0,155	13. ΗΒ
14. Γερμανία	0,298	0,162	14. Βέλγιο
15. Αυστραλία	0,301	0,172	15. Γερμανία
16. Κορέα	0,312	0,190	16. Καναδάς
17. Καναδάς	0,317	0,196	17. Ελλάδα
18. Ισπανία	0,319	0,197	18. Ιταλία
19. Ιαπωνία	0,321	0,203	19. Αυστραλία
20. Ελλάδα	0,321	0,207	20. Πορτογαλία
21. Ιρλανδία	0,328	0,208	21. Πολωνία
22. Νέα Ζηλανδία	0,335	0,208	22. Κορέα
23. ΗΒ	0,335	0,208	23. Ιαπωνία
24. Ιταλία	0,352	0,210	24. Ισπανία
25. Πολωνία	0,372	0,227	25. Νέα Ζηλανδία
26. ΗΠΑ	0,381	0,233	26. Ιρλανδία
27. Πορτογαλία	0,385	0,239	27. ΗΠΑ
28. Τουρκία	0,430	0,243	28. Τουρκία
29. Μεξικό	0,474	0,253	29. Μεξικό
ΟΟΣΑ-30	0,311	0,174	ΟΟΣΑ-30

Το ήμισυ (ή 60%) του διαμέσου εισοδήματος [Half (or 60% of) the median income]

Η πιο διαδεδομένη, αλλά και περισσότερο προβληματική, μέτρηση της φτώχειας βασίζεται στον ορισμό της σχετικής φτώχειας που κατατάσσει στο φτωχό πληθυσμό όλα τα μέλη των νοικοκυριών που έχουν χρηματικό εισόδημα χαμηλότερο από το 60% – ή μερικές φορές το 50% – του διάμεσου εισοδήματος για το σύνολο της χώρας (βλέπε και στήλη 3 του πίνακα 1 παραπάνω).

Στη σχετική βιβλιογραφία έχουν καταγραφεί τρία κυρίως προβλήματα για τον ορισμό και τις μετρήσεις της σχετικής φτώχειας, στη βάση της απόστασης από το διάμεσο εισόδημα: (α) Δεν προσφέρονται για συγκρίσεις μεταξύ χωρών που έχουν πολύ διαφορετικό διάμεσο εισόδημα. Για παράδειγμα, από τον πίνακα 1 παραπάνω, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το πρόβλημα της φτώχειας στις ΗΠΑ και την Τουρκία είναι της ίδιας έκτασης ή ότι οι φτωχοί στις ΗΠΑ είναι διπλάσιοι αναλογικά στον πληθυσμό από ότι στην Ουγγαρία και την Τσεχία, ισχυρισμοί που αντιβαίνουν στην κοινή αντίληψη και εμπειρία. (β) Αν το μέσο και διάμεσο εισόδημα διαχρονικά αυξάνονται (ή μειώνονται) σημαντικά, με την κατανομή του εισοδήματος να μένει η ίδια, το ποσοστό φτώχειας θα παραμένει αμετάβλητο παρότι και το βιοτικό επίπεδο του φτωχού πληθυσμού αυξάνεται (ή μειώνεται) σημαντικά. (γ) Λόγω των δύο προηγούμενων προβλημάτων, ερευνητές ή και κυβερνήσεις συντηρητικής κατεύθυνσης με ευκολία υποτιμούν τη σημασία των μετρήσεων αυτών και τις παραβλέπουν, καθώς δεν τις θεωρούν αξιόπιστη μέθοδο αποτύπωσης της φτώχειας.

Το γεγονός ότι η σχετική φτώχεια δεν είναι παρά αντανάκλαση του βαθμού ανισότητας στην κατανομή του εισοδήματος μιας οικονομίας φαίνεται και από τον πίνακα 1, όπου η κατάταξη όλων ανεξαιρέτως των χωρών του ΟΟΣΑ, όσον αφορά το βαθμό εισοδηματικής ανισότητας με βάση το συντελεστή Gini, είναι σχεδόν ταυτόσημη με αυτήν που αφορά το ποσοστό σχετικής φτώχειας. Με άλλα λόγια, το ποσοστό φτώχειας υπολογισμένο στη βάση του ορισμού της σχετικής φτώχειας δεν παρέχει κάποια σημαντική επιπλέον πληροφορία από αυτήν που μας δίνει ο συντελεστής ανισότητας της συνολικής κατανομής του εισοδήματος. Εξάλλου, ακόμη και η επιλογή του ποσοστού του 50% ή 60% του διάμεσου εισοδήματος ως γραμμής φτώχειας μπορεί να υποστηριχθεί ότι είναι αυθαίρετη.

Να σημειωθεί ότι η προσέγγιση αυτή θεωρείται οιονεί σχετική (quasi relative), ενώ η αμιγώς σχετική προσέγγιση επιλέγει – αυθαίρετα σε μεγάλο βαθμό και πάλι – ένα συγκεκριμένο ποσοστό του συνόλου των νοικοκυριών, π.χ. το χαμηλότερο 15% ή 20% και θεωρεί αυτά τα νοικοκυριά φτωχά ανεξάρτητα από το επίπεδο του εισοδήματός τους και τη σχέση του τελευταίου με τα υπόλοιπα εισοδήματα στην οικονομία.

Δημοσκοπική μέθοδος (Polling methodology)

Στο ίδιο εννοιολογικό πλαίσιο της σχετικής φτώχειας κινείται και η «υποκειμενική» προσέγγιση (subjective approach) των Goedhart et al. (1977) και άλλων, βασισμένη στο Rainwater (1974), που προτείνει τη διεξαγωγή δημοσκοπήσεων για τον καθορισμό της γραμμής φτώχειας, έτσι ώστε το κατώφλι της φτώχειας να μην αποκλίνει από τη γενική ιδέα του πληθυσμού για το αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης. Είναι, βέβαια, προφανές ότι η μέθοδος αυτή απομακρύνεται αισθητά από την προσπάθεια αντικειμενικής αποτύπωσης των βασικών αναγκών ενός νοικοκυριού και είναι πλέον εντελώς σχετικιστική προσέγγιση. Όπως και στην επίσημα χρησιμοποιούμενη μέθοδο στις ΗΠΑ, την οποία συζητάμε παρακάτω, έτσι και στη δημοσκοπική μέθοδο δεν υπάρχει λεπτομερής καταγραφή των αναγκαίων αγαθών και δεν λαμβάνονται υπόψη οι διαφορές στην κατάσταση των νοικοκυριών (π.χ. εργαζόμενοι γονείς και φροντίδα παιδιών), στη γεωγραφική τους θέση κ.λπ. Αυτό πάντως που προέκυψε από τις σφυγμομετρήσεις της κοινής γνώμης είναι ότι αυτή θεωρεί ως όριο της φτώχειας ένα εισόδημα κοντά στο μισό του διάμεσου εισοδήματος, δηλαδή ακριβώς την προσέγγιση και μεθοδολογία που ακολουθείται ευρέως για να προσδιοριστεί το κατώφλι της σχετικής φτώχειας.

Δείκτης στέρησης (Deprivation index)

Ο P. Townsend είναι ο θεωρητικός ο οποίος επέμεινε και διέδωσε την ιδέα της σχετικής φτώχειας στο ΗΒ στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, όταν με τη συνεχή άνοδο του βιοτικού επιπέδου είχε διαφανεί ότι το πρόβλημα της απόλυτης φτώχειας περιοριζόταν σημαντικά στις ανεπτυγμένες οικονομίες, αν και η λογική πίσω από την έννοια της σχετικής φτώχειας βρίσκεται επίσης αρκετά καθαρά ήδη στον Α. Σμιθ².

---

² «Με τα αναγκαία, εννοώ, όχι μόνο τα εμπορεύματα που είναι απολύτως απαραίτητα για την επιβίωση (support of life), αλλά οτιδήποτε τα έθιμα της κοινωνίας θεωρούν αναξιοπρεπές να στερούνται τα αξιόπιστα άτομα ακόμη και της χαμηλότερης τάξης» [Smith, A. (1776), *Wealth of Nations*, Book 5, chapter 2, part 1].

Για να δώσει ένα αντικειμενικό και μετρήσιμο περιεχόμενο στον ορισμό της σχετικής φτώχειας, ο Townsend κατασκεύασε έναν δείκτη αποστέρησης, αρχικά εξήντα, και έπειτα δώδεκα ζωτικών «υλικών» (φρέσκο κρέας, μαγειρεμένα γεύματα, ψυγείο κ.ά.) αλλά και αρκετών «κοινωνικών» αγαθών (όπως η έξοδος για διασκέδαση, οι διακοπές, οι επισκέψεις σε φίλους κ.λπ.) σε συγκεκριμένες ποσότητες η έλλειψη των οποίων κατέτασσε το νοικοκυριό στον πληθυσμό των φτωχών. Να σημειωθεί ότι, με βάση τον ορισμό αυτό, το ποσοστό φτώχειας το 1969 στο ΗΒ προσέγγιζε το 23% του πληθυσμού, υπερβαίνοντας κατά πολύ το 9% που έδινε η παραδοσιακή μέτρηση της σχετικής φτώχειας.

2.2. Απόλυτη φτώχεια

Η διακήρυξη της παγκόσμιας διάσκεψης του ΟΗΕ για την κοινωνική ανάπτυξη της Κοπεγχάγης, το 1995, ανέφερε ότι όλες οι χώρες θα έπρεπε να αναπτύξουν μέτρα κατά της απόλυτης φτώχειας³, η οποία θα έπρεπε να εξαλειφθεί εντελώς (και η σχετική φτώχεια να μειωθεί σημαντικά), σε συγκεκριμένη ημερομηνία που θα καθοριζόταν από κάθε χώρα εντός του εθνικού της πλαισίου. Παρ' όλα αυτά, η σχετική προσπάθεια και έρευνα δεν έχει προχωρήσει, με τις ΗΠΑ να εξακολουθούν να είναι η μόνη σχεδόν χώρα που συστηματικά καταγράφει –με αρκετές βέβαια αντιρρήσεις και διχογνωμίες– την απόλυτη φτώχεια, χρησιμοποιώντας την εν μέρει στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής και αγνοώντας πρακτικά εντελώς τη σχετική φτώχεια.

Υποσύνολο βασικών αναγκών – πολλαπλασιαστής (US Census Bureau - Orshansky)

Στις ΗΠΑ, το «επίσημο» κατώφλι της απόλυτης φτώχειας, το οποίο χρησιμοποιείται ακόμη και εκτιμάται κάθε χρόνο από το US Census Bureau, κατασκευάστηκε για πρώτη φορά στα μέσα της δεκαετίας του 1960 (Orshansky, 1965). Βασίζεται στην εκτίμηση του κόστους ενός «οικονομικού πακέτου διατροφής» (“economy food plan”) το οποίο σύμφωνα με το Υπουργείο Γεωργίας ήταν επαρκές, από διατροφική άποψη, για μια οικογένεια τεσσάρων ατόμων (εργαζόμενος πατέρας, μη εργαζόμενη μητέρα που εκτελεί οικιακή εργασία και δύο

---

³ Στην ίδια διακήρυξη αναφέρεται ότι η απόλυτη φτώχεια «είναι μια κατάσταση που χαρακτηρίζεται από οξεία αποστέρηση βασικών ανθρώπινων αναγκών, συμπεριλαμβανομένης της διατροφής, πόσιμου νερού, χώρων υγιεινής, υγείας, στέγασης, εκπαίδευσης και πληροφοριών. Εξαρτάται, όχι μόνο από το εισόδημα αλλά και από την πρόσβαση σε υπηρεσίες».

παιδιά), σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης με περιορισμένους πόρους. Καθώς τα στοιχεία του 1955 έδειχναν ότι τα νοικοκυριά με περισσότερα από τρία μέλη ξόδευαν περίπου το ένα τρίτο του εισοδήματός τους για διατροφή, το κόστος του οικονομικού πακέτου διατροφής πολλαπλασιασμένο επί τρία έδωσε το χρηματικό όριο της απόλυτης φτώχειας (“poverty line”). Το τελευταίο αναπροσαρμόζεται από το 1969 και έπειτα κάθε χρόνο, λαμβάνοντας υπόψη τις μεταβολές του δείκτη τιμών καταναλωτή, διατηρώντας όμως σταθερή τη σύνθεσή του και την υπόθεση ότι η διατροφή αποτελεί το ένα τρίτο της συνολικής δαπάνης για βασικές ανάγκες.

Μια συνηθισμένη κριτική στη συνέχιση αυτής της πρακτικής αναφέρει ότι οι κοινωνικοοικονομικές μεταβολές που έχουν συμβεί από την περίοδο της αρχικής κατασκευής του ορίου φτώχειας, όπως μεγαλύτερη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό, μεγαλύτερη χρήση αυτοκινήτου, αυξημένα κόστη ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης κ.ά., έχουν αυξήσει κατά πολύ το κόστος φροντίδας και φύλαξης παιδιών, μεταφορών, υπηρεσιών υγείας κ.λπ., με αποτέλεσμα η διατροφή να αποτελεί πλέον αντί για το ένα τρίτο, το 18% περίπου της συνολικής δαπάνης μιας τετραμελούς οικογένειας⁴ (Dollars and Sense, 2006). Επομένως το κόστος του προϋπολογισμού φτώχειας υποεκτιμάται σοβαρά πλέον με τη χρήση της παραδοσιακής μεθοδολογίας.

Το εισόδημα με το οποίο συγκρίνεται το κατώφλι φτώχειας είναι το ακαθάριστο χρηματικό εισόδημα πριν από την αφαίρεση των φόρων, τόσο των άμεσων φόρων όσο και των φόρων περιουσίας, και ιδίως πριν από την αφαίρεση των εισφορών στην κοινωνική ασφάλιση, παρότι προφανώς τα ποσά αυτά δεν είναι διαθέσιμα για κατανάλωση, υπερεκτιμώντας έτσι τους πόρους των νοικοκυριών. Στον αντίποδα αυτής της ασυνέπειας, διάφορες κρατικές παροχές σε χρήμα και κυρίως σε είδος (κουπόνια χορήγησης ειδών διατροφής – foodstamps, δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη – Medicaid, επιδότηση στέγασης – housing aid) δεν λαμβάνονται υπόψη, με αποτέλεσμα να υποεκτιμάται με αυτόν τον τρόπο το πραγματικό διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών (Bergmann, 2000). Οι ελλείψεις αυτές έχουν οδηγήσει σε έντονες κριτικές και από την πλευρά όσων ισχυρίζονται ότι

---

⁴ Για την ελληνική οικονομία, το ποσοστό της δαπάνης για την κατηγορία «διατροφή και μη οινοπνευματώδη ποτά» στο σύνολο της δαπάνης του μέσου νοικοκυριού (που αποτελείται από 2,71 άτομα) για την περιφέρεια πρωτεύουσας στην Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών του 2004 ήταν 16,1%, δηλαδή περίπου το ένα έκτο της συνολικής δαπάνης.

το επίσημο μέτρο υποεκτιμά και όσων ισχυρίζονται ότι υπερεκτιμά το πραγματικό ποσοστό φτώχειας.

National Academy of Sciences, categorical approach

Στο Citro και Michael (1995) προτείνεται ένα νέο μέτρο της απόλυτης φτώχειας από μια επιτροπή της Εθνικής Ακαδημίας Επιστημών (National Academy of Sciences) των ΗΠΑ. Το μέτρο περιέχει τρεις κατηγορίες αναγκών, δηλαδή διατροφή, ένδυση, στέγαση (με ηλεκτρικό, τηλέφωνο, νερό, θέρμανση) και προβλέπει μια επιπρόσθετη κατηγορία δαπανών για την οποία αφιερώνεται ένα «μικρό ποσό» που καλύπτει είδη νοικοκυριού (household supplies), προσωπική φροντίδα και υγιεινή, καθώς και μεταφορές (εκτός εργασίας). Και αυτό το μέτρο δεν βασίζεται σε λεπτομερή εκτίμηση των βασικών αναγκών, ενώ πλησιάζει περισσότερο από το αρχικό επίσημο μέτρο, το μέτρο της σχετικής φτώχειας, ορίζοντας το κατώφλι φτώχειας ως ένα ποσοστό (από 78 έως 83%) της διαμέσου πραγματικής κατανάλωσης για τις κατηγορίες, διατροφή, ένδυση, στέγαση και προσθέτοντας ένα ποσό για τις κατηγορίες, είδη νοικοκυριού, προσωπική φροντίδα και υγιεινή, και μεταφορές (το οποίο είναι ένα ποσοστό (από 15% έως 25%) της δαπάνης για διατροφή, ένδυση και στέγαση. Συνήθως χρησιμοποιούνται οι μέσες τιμές των διαστημάτων που αναφέρθηκαν προηγουμένως, οπότε το κατώφλι φτώχειας ορίζεται συνοπτικά ως:

$$\text{γραμμή φτώχειας} = (80\% \text{ της διάμεσης κατανάλωσης του συνολικού πληθυσμού για} \\ \text{διατροφή, ένδυση, στέγαση}) * 1,20$$

Ορισμένες δαπάνες για ανάγκες όπως μετακίνηση προς την εργασία, ασφάλιστρα ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, ιατροφαρμακευτικά έξοδα και εισφορές στην κοινωνική ασφάλιση ή φροντίδα παιδιών, αφαιρούνται από το χρηματικό εισόδημα αντί να θεωρούνται συστατικά στοιχεία του προϋπολογισμού φτώχειας. Πάντως, καθώς και το νέο κατώφλι φτώχειας δεν καταγράφει το συνολικό καλάθι βασικών αναγκών αλλά μόνο ένα υποσύνολό του (ένδυση, κατοικία, διατροφή), υπόκειται στην ίδια κριτική με την αρχική επίσημη εκτίμηση του κατωφλιού φτώχειας. Επιπλέον εντάσσεται στην «κατηγορική προσέγγιση» (categorical approach) του ορίου φτώχειας, η οποία δεν καταγράφει λεπτομερώς τις αξίες χρήσης και το κόστος τους, αλλά αρκείται σε εκτιμήσεις γενικών κατηγοριών δαπάνης από στοιχεία πραγματικής κατανάλωσης.

Η κλίμακα ισοδυναμίας, η οποία προτείνεται για την κατασκευή της γραμμής φτώχειας για τα νοικοκυριά διαφορετικού μεγέθους και σύνθεσης από τα τετραμελή, έτσι ώστε να ληφθούν υπόψη τόσο οι οικονομίες κλίμακας όσο και η διαφορά στην κατανάλωση ενηλίκων και παιδιών περιγράφεται ως εξής: υπολογίζεται ο αριθμός των «ισοδυνάμων ενηλίκων» που ισούται με τον αριθμό των ενηλίκων συν το 0,7 επί τον αριθμό των παιδιών του νοικοκυριού και το άθροισμα αυτό υψώνεται στη δύναμη του 0,7.

Όσον αφορά την Ιταλία, όπως αναφέρεται στο Coccia και Grassi (2000), η πρόταση για την κατασκευή της γραμμής της απόλυτης φτώχειας κινείται μεθοδολογικά κοντά στο μέτρο του National Academy of Science (Citro and Michael, 1995). Το καλάθι περιλαμβάνει αγαθά και υπηρεσίες που κρίνονται απολύτως απαραίτητα για ένα νοικοκυριό, και συγκεκριμένα διατροφή (και ποτά), στέγαση (συμπεριλαμβάνοντας την ελάχιστη κατανάλωση για ηλεκτρικό, θέρμανση και τηλέφωνο), ετήσιες αποσβέσεις διαρκών αγαθών (έγχρωμη τηλεόραση, ψυγείο, πλυντήριο ρούχων) και ένα πρόσθετο υπολειμματικό ποσό⁵ για όλα τα υπόλοιπα αναγκαία αγαθά (ένδυση και υπόδηση, προσωπική υγιεινή, ψυχαγωγία, πολιτισμός, μεταφορές, διάφορες δαπάνες σχετιζόμενες με την κατοικία, εισφορές για ραδιόφωνο-τηλεόραση κ.ά.), υιοθετώντας επίσης ρητά την υπόθεση ότι όλες οι δαπάνες για υπηρεσίες υγείας και εκπαίδευσης καλύπτονται από την κεντρική ή την τοπική κυβέρνηση.

Το Ηνωμένο Βασίλειο, σε αντίθεση με τις ΗΠΑ, δεν υπολογίζει ξεχωριστά μια επίσημη γραμμή ή κατώφλι φτώχειας. Στη Βρετανία ως φτωχοί, με την απόλυτη έννοια του όρου, χαρακτηρίζονται τα άτομα τα οποία λαμβάνουν ένα συγκεκριμένο (με έλεγχο εισοδήματος – means tested) εισοδηματικό βοήθημα κοινωνικής πρόνοιας από το κράτος⁶.

Στον Καναδά χρησιμοποιείται η Low Income Cut-offs (LICOs) μέθοδος από τη Στατιστική Υπηρεσία του Καναδά, που κατατάσσεται και αυτή στην categorical approach, ενώ στον Sarlo (1992, 2001) υιοθετείται ένα μείγμα απόλυτης και σχετικής προσέγγισης της φτώχειας με λεπτομερειακό προϋπολογισμό, ο οποίος δίνει ποσοστά φτώχειας χαμηλότερα από τα επίσημα, πιθανόν επειδή τα τελευταία βασίζονται σε

⁵ Αυτό καθορίζεται από την αναλογία των υπόλοιπων δαπανών σε σχέση με τις δαπάνες για διατροφή από την Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών, η οποία αναλογία ήταν περίπου ένα τρίτο για το 1997.

⁶ Το National assistance ή supplementary benefit income support.

γενναιόδωρες εκτιμήσεις της γραμμής φτώχειας. Παρατηρείται δηλαδή το αντίθετο φαινόμενο από τις ΗΠΑ, όπου το επίσημο μέτρο του κατωφλιού φτώχειας είναι μάλλον το χαμηλότερο από όσα αναφέρονται στη σχετική βιβλιογραφία.

Κενό κάλυψης δύο βασικών αναγκών

Στο Gordon (2005), η απόλυτη φτώχεια ορίζεται ως η αδυναμία κάλυψης δύο από τις παρακάτω οκτώ βασικές ανάγκες: α) διατροφή, όπου ο δείκτης μάζας σώματος πρέπει να είναι πάνω από 16, β) πόσιμο νερό, γ) ιατροφαρμακευτική περίθαλψη σε περιπτώσεις σοβαρής ασθένειας ή εγκυμοσύνης, δ) συνθήκες στέγασης με λιγότερα από τέσσερα άτομα ανά δωμάτιο, ε) εκπαίδευση όπου όλοι πρέπει να εγγράφονται σε σχολείο ή να μπορούν να διαβάζουν, στ) πληροφορίες, με τον καθένα να έχει πρόσβαση σε εφημερίδες, ραδιόφωνο, τηλεόραση, υπολογιστή και τηλέφωνο στο σπίτι, ζ) τουαλέτα στο εσωτερικό ή κοντά στο σπίτι, η) πρόσβαση σε άλλες υπηρεσίες.

Στο Fisher (2007) αναφέρεται μια σημαντική αύξηση του ενδιαφέροντος κυβερνήσεων και ανεξάρτητων ερευνητών ή και οργανώσεων για το standard budget approach και πιο συγκεκριμένα για το detailed budget approach, τόσο στις ΗΠΑ σε ομοσπονδιακό και πολιτειακό επίπεδο, όσο και σε άλλες αγγλόφωνες χώρες όπως το ΗΒ, ο Καναδάς, η Αυστραλία και η Ιρλανδία, μετά το 1990. Ούτε η τρέχουσα επίσημη μεθοδολογία στις ΗΠΑ ή στο ΗΒ, ούτε το εναλλακτικό μέτρο που έχει προταθεί από τη NAS και καταγράφεται πλέον συστηματικά από το US Census Bureau, χρησιμοποιούν με ολοκληρωμένο και συνεπή τρόπο την standard budget προσέγγιση, δηλαδή την κατασκευή μιας λεπτομερούς λίστας αξιών χρήσης, τις οποίες χρειάζεται ένα νοικοκυριό ορισμένου μεγέθους, σύνθεσης και ειδικών χαρακτηριστικών, γεωγραφικής θέσης για την αναπαραγωγή του, παραμένοντας αντίθετα στο επίπεδο των γενικών κατηγοριών αναγκών. Και αυτό, παρότι το πρώτο standard budget στις ΗΠΑ, αποτελούμενο από 33 στοιχεία, κατασκευάστηκε ήδη από το 1891⁷, ενώ από τη δεκαετία του 1960 και έπειτα παραμελήθηκε στο πλαίσιο της σχετικής έρευνας (Fisher, 2007).

Standard Budget Approach – Basic Needs Budget

---

⁷ Βλέπε Rowntree and Booth (στο Townsend, 1954). Βλ. επίσης Bradshaw, Mitchell and Morgan (1987).

Στο Renwick και Bergmann (1993) γίνεται μια προσπάθεια για λεπτομερή καταγραφή των αξιών χρήσης που είναι απαραίτητες, σύμφωνα με επίσημες κυβερνητικές εκτιμήσεις, για τις κατηγορίες αναγκών διατροφή, στέγαση, υγεία, μεταφορές, ένδυση, φροντίδα παιδιών και προσωπική φροντίδα / διάφορα είδη. Για τον καθορισμό του διαθέσιμου προσωπικού εισοδήματος, σε αντίθεση με τη μεθοδολογία του επίσημου μέτρου, εξετάστηκαν φόροι και απολαβές σε είδος, όπως και οι διαφορετικές καταστάσεις των μελών της οικογένειας, όσον αφορά τη συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό, την ηλικία των παιδιών, την ανάγκη για φύλαξη και φροντίδα των παιδιών, τον τύπο διαμονής και τις ανάγκες για μεταφορικά μέσα.

Πλεονεκτήματα του standard budget είναι η διαφάνεια (transparency) και η προφανής εικόνα του βιοτικού επιπέδου που δίνει ο λεπτομερειακός προϋπολογισμός, η ανεξαρτησία του τελευταίου από τις πραγματικές δαπάνες των χαμηλών εισοδηματικά νοικοκυριών, καθώς και η ευελιξία (flexibility) τροποποίησής του μέσω της προσθαφαίρεσης συγκεκριμένων συστατικών του στοιχείων, όταν αυτό κρίνεται απαραίτητο από τους ειδικούς και τους ερευνητές. Παρότι τα διάφορα standard budgets έχουν κατασκευαστεί με ιδιαίτερη αυστηρότητα, ώστε να μην αποκλίνουν από το ελάχιστο δυνατό επίπεδο διαβίωσης, παραλείποντας αρκετές ουσιώδεις δαπάνες, όπως φαγητό σε εστιατόριο, κινηματογράφο, τόκους για δάνεια ή πιστωτικές κάρτες, έξοδα εκπαίδευσης των παιδιών, εν τούτοις συνήθως δίνουν σημαντικά υψηλότερες γραμμές φτώχειας από τις επίσημες γραμμές φτώχειας (Allegretto, 2005, Boushey et al., 2001). Εξάλλου, είναι γεγονός ότι και το επίσημο κατώφλι φτώχειας είχε κατασκευαστεί, όχι με βάση το τι είναι αρκετό για αξιοπρεπή διαβίωση, αλλά με στόχο να καταδείξει και να καταγράψει το ποσό που είναι οριακά επαρκές για επιβίωση σε έκτακτη ανάγκη (Orshansky 1965).

Να σημειωθεί ότι η φροντίδα-φύλαξη των παιδιών και οι δαπάνες για στέγαση είναι τα μεγαλύτερα έξοδα στην προσέγγιση του detailed budget standard στις ΗΠΑ, ενώ οι δαπάνες για φύλαξη παιδιών και τα έξοδα για υπηρεσίες υγείας ευθύνονται σε μεγάλο βαθμό για τις διαφορές με τα επίσημα μέτρα (Bergmann, 2000). Όσον αφορά την ελληνική περίπτωση, όπως θα δούμε παρακάτω, οι δαπάνες για στέγαση, θέρμανση κατοικίας, ηλεκτρικό ρεύμα και ύδρευση είναι επίσης από τις σημαντικότερες κατηγορίες, αλλά οι δαπάνες για φροντίδα-φύλαξη των παιδιών δεν παρουσιάζονται ιδιαίτερα μεγάλες σύμφωνα και με τα στοιχεία των Ερευνών Οικογενειακών Προϋπολογισμών, καθώς φαίνεται να μην καταγράφεται ένα μεγάλο

μέρος τους, λόγω της γενικότερης φύσης και των χαρακτηριστικών της οικιακής εργασίας στην Ελλάδα (ανασφάλιστη εργασία, περιορισμένοι παιδικοί σταθμοί κ.λπ.).

Η προσέγγιση της απόλυτης φτώχειας με την κατασκευή ενός λεπτομερειακού (detailed) budget standard θεωρητικά καθιστά εύκολες τις διεθνείς συγκρίσεις, αν υποθέσουμε ότι το καλάθι παραμένει σταθερό, ενώ αποτιμάται με τις τιμές των διαφόρων χωρών και συγκρίνεται με τα αντίστοιχα εισοδήματα. Στην πράξη βέβαια οι διαφορές στις κοινωνικές συνθήκες και συμβάσεις, στο κλίμα και τη μορφολογία του εδάφους διαφοροποιούν αυτό το καλάθι από χώρα σε χώρα, καθιστώντας τις άμεσες διεθνείς συγκρίσεις της απόλυτης φτώχειας λιγότερο ακριβείς.

Η εισοδηματική ελαστικότητα της γραμμής φτώχειας είναι θετική (και μικρότερη της μονάδας)⁸, πράγμα που σημαίνει ότι, όπως αυξάνεται το μέσο εισόδημα και το βιοτικό επίπεδο διαχρονικά, έτσι αυξάνεται, ποσοστιαία λιγότερο βέβαια, και το κατώφλι φτώχειας, καθώς αγαθά τα οποία θεωρούνταν πολυτελή γίνονται, με την πάροδο του χρόνου, την τεχνολογική μεταβολή, τις μεταβολές στην κοινωνική οργάνωση και τις μετακινήσεις του πληθυσμού, αναγκαία (π.χ. τηλεόραση, αυτοκίνητο, υπολογιστής, κινητό τηλέφωνο κ.ά.). Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να προσαρμόζονται μετά από κάποιο χρονικό διάστημα για να ενσωματώνουν τις μεταβολές του βιοτικού επιπέδου, όχι μόνο οι τιμές, αλλά και τα συστατικά στοιχεία ενός detailed standard budget ή οι αναγκαίες ποσότητές τους ή και τα δύο μαζί.

3. Η πρότασή μας

Η εστίαση στη σχετική φτώχεια έχει δημιουργήσει ένα κενό στην έρευνα γύρω από την απόλυτη φτώχεια, η οποία είναι αναμφισβήτητα σοβαρότερο κοινωνικό πρόβλημα, αλλά εσφαλμένα θεωρείται πρόβλημα των λιγότερο ανεπτυγμένων ή αναπτυσσόμενων χωρών. Είναι αντικειμενικά δύσκολο, ή και αδύνατο, να σχεδιαστεί ή να επηρεαστεί η κοινωνική πολιτική για την αντιμετώπιση και εξάλειψη της φτώχειας, στη βάση είτε υποκειμενικών ορισμών της φτώχειας ή ακόμη και ορισμών που βασίζονται στη σχετική θέση των φτωχών ατόμων και νοικοκυριών σε σύγκριση με αυτήν του υπόλοιπου πληθυσμού. Αυτό ισχύει ιδίως σε ιστορικές περιόδους όπως αυτή των τελευταίων τριάντα ετών, όπου η όξυνση της ανισότητας θεωρήθηκε μέχρι και ζητούμενο για τη διευκόλυνση της διευρυμένης αναπαραγωγής του κεφαλαίου,

---

⁸ Βλέπε Fisher (1995).

ενώ αντίθετα οι όποιες εξισωτικές τάσεις και πολιτικές θεωρήθηκαν τροχοπέδη της καπιταλιστικής ανάπτυξης.

Η μαρξιστική παράδοση θεωρεί υπεύθυνη για τη συστηματική παρουσία, τη διαιώνιση του φαινομένου της φτώχειας στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, την ίδια την κοινωνική δομή και συγκεκριμένα τη μονοπώληση των μέσων παραγωγής από μια κοινωνική μειοψηφία, σε αντίθεση με τη μαλθουσιανή παράδοση που εστιάζει σε δημογραφικές αιτίες για τη διαιώνιση της φτώχειας, ανεξάρτητα από τον κρατούντα τρόπο παραγωγής (Daly, 1971). Πιο συγκεκριμένα η μαρξιστική ανάλυση θεωρεί την κοινωνία και τις σχέσεις παραγωγής, και όχι το άτομο συγκεκριμένα, υπεύθυνη για το φαινόμενο της φτώχειας, την οποία επιπλέον θεωρεί εγγενές χαρακτηριστικό και όχι συγκυριακό ατυχές υποπροϊόν (unfortunate by-product) αυτής της κοινωνικής δομής και λειτουργίας (Wright, 1994). Οι φτωχοί (και ιδίως οι εργαζόμενοι φτωχοί) ανήκουν σε συγκεκριμένη κοινωνική τάξη⁹. Η σχετική κατεστημένη βιβλιογραφία τους αντιμετωπίζει ξεχωριστά από τάξεις σαν διακριτό κοινωνικό στρώμα (Marcus, 2005). Με αυτόν τον τρόπο είναι εύκολο το βήμα της ατομικής ενοχοποίησης των φτωχών, αντί της εξήγησης της κατάστασής τους με βάση την οριακή τους θέση στο εσωτερικό, και συγκεκριμένα στο κατώτατο στρώμα της εργατικής τάξης, της κοινωνικής τάξης χωρίς πρόσβαση στα μέσα παραγωγής.

Ο Μαρξ επισημαίνει ότι σε αυτές τις κοινωνίες όπου κυριαρχεί ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής, το κεφάλαιο έχοντας καταφέρει να προσαρτήσει τους δύο πρωταρχικούς δημιουργούς του πλούτου, τη γη και την εργασιακή δύναμη, αποκτά μια επεκτατική δύναμη που το βοηθά να επεκτείνει τα στοιχεία της συσσώρευσής του πέρα από τα όρια που φαινομενικά καθορίζει το μέγεθός του (Κ. Μαρξ, Κεφάλαιο, Ι, σελ. 625).

Στις καπιταλιστικές κοινωνίες, λοιπόν, οι σχέσεις εκμετάλλευσης της εργασιακής δύναμης και η απόσπαση της υπεραξίας που παράγουν οι εργαζόμενοι, αποτελούν τη βάση για τον ταξικό χαρακτήρα της διανομής του πλούτου που παράγεται στην κοινωνία. Η εργασία, λοιπόν, και ειδικότερα η αξία της εργασιακής

---

⁹ Ο R. Miliband αναφέρει ότι “The basic fact is that the poor are an integral part of the working class –its poorest and most disadvantaged stratum. They need to be seen as such as part of a continuum the more so as many workers who are not ‘deprived’ in the official sense live in permanent danger of entering the ranks of the deprived and that they share in any case many of the disadvantages which afflict the deprived. Poverty is a class thing closely linked to a general situation of class inequality”.

δύναμης, είναι ένα αξιόπιστο μέσο για τη μέτρηση της φτώχειας, καθώς μέσω αυτής, ο εργάτης μπορεί να αποκτήσει τα απαραίτητα εκείνα υλικά εφόδια, ώστε να ικανοποιήσει τις ανάγκες του. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο άλλωστε ο κύριος όγκος αυτών που αποκαλούνται φτωχοί προέρχεται από την ίδια την εργατική τάξη.

Το γεγονός βέβαια ότι παίρνουμε ως μέτρο την αξία της εργασιακής δύναμης για τον προσδιορισμό της φτώχειας, σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει ότι αποκλείονται τα πλέον εξαθλιωμένα κομμάτια της κοινωνίας όπως είναι οι άστεγοι, οι τοξικομανείς και γενικότερα οι κοινωνικά περιθωριοποιημένοι. Επίσης, θεωρούμε ότι η προσέγγιση αυτή είναι ικανοποιητική και για τους αυτοαπασχολούμενους επαγγελματίες.

Κάτω από αυτή τη σκοπιά εκείνο που καλούμαστε να προσδιορίσουμε είναι το ελάχιστο εκείνο ποσό που πρέπει να διαθέτει ένας εργαζόμενος στα πλαίσια της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας, προκειμένου να είναι σε θέση να καλύπτει τις ανάγκες του ίδιου και της οικογένειάς του στο βαθμό που η αναπαραγωγή της τελευταίας εξαρτάται από αυτόν/ήν. Αναπόφευκτα, λοιπόν, καταλήγουμε στον ορισμό της αξίας της εργασιακής δύναμης – και μάλιστα στο κατώτερό της επίπεδο – όπως αυτή διαμορφώνεται στη δεδομένη χρονική συγκυρία και στο δεδομένο επίπεδο ανάπτυξης της παραγωγής.

Ο Μαρξ στο *Κεφάλαιο*, εξετάζοντας την αξία της εργασιακής δύναμης (Τόμος 1^{ος}, Μέρος 2^ο, Κεφάλαιο 4^ο) την ορίζει – όπως και κάθε άλλο εμπόρευμα – σαν τον αναγκαίο χρόνο εργασίας που χρειάζεται κάτω από κανονικές συνθήκες για την απρόσκοπτη αναπαραγωγή του εμπορεύματος. Εδώ όμως πρόκειται ουσιαστικά για τον αναγκαίο χρόνο εργασίας για την παραγωγή των εμπορευμάτων εκείνων που απαιτούνται για να συντηρήσουν το εργαζόμενο άτομο και τους εξαρτώμενους από αυτό στην ίδια φυσιολογική κατάσταση. Στην αξία των εμπορευμάτων αυτών συμπεριλαμβάνεται και ο αναγκαίος χρόνος εργασίας που απαιτείται για τη μόρφωση και εκπαίδευση του εργαζόμενου ατόμου, ώστε να αποκτήσει τις δεξιότητες εκείνες που χρειάζονται για την ομαλή διεξαγωγή της παραγωγικής διαδικασίας, με δεδομένο κάθε φορά το επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων.

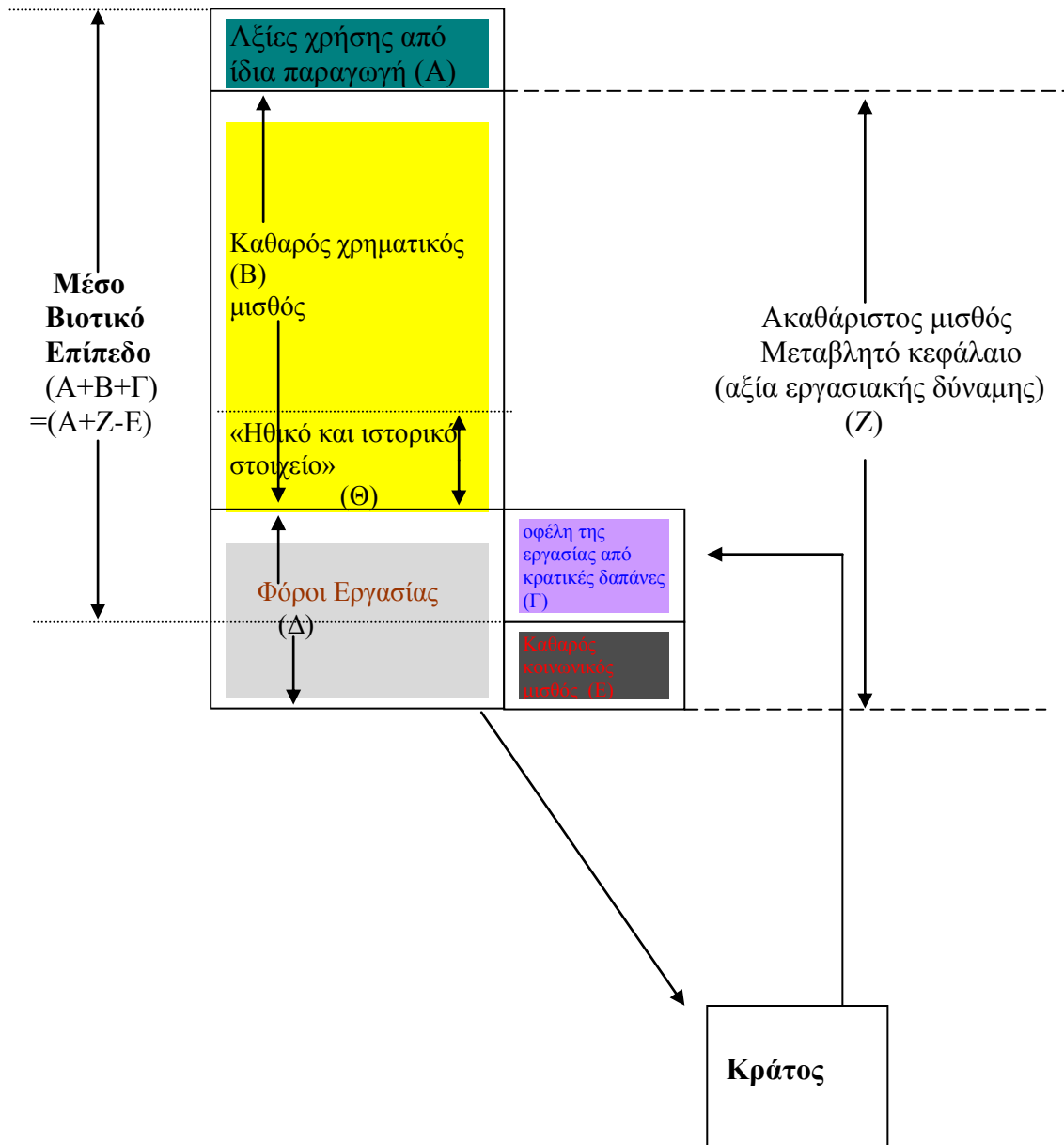
Έτσι η αξία της εργασιακής δύναμης παρουσιάζει διακυμάνσεις ανάλογα με τις εξελίξεις στην παραγωγικότητα της εργασίας, η οποία χρησιμοποιείται για να

παράγει αυτά τα εμπορεύματα, αλλά και τα μέσα παραγωγής που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή τους. Σε αντίθεση όμως με τα υπόλοιπα εμπορεύματα, η εργασιακή δύναμη διαφέρει ως προς τον προσδιορισμό της αξίας της, κατά το ότι περιέχει ένα ιστορικό, κοινωνικό και ηθικό στοιχείο.

Αξία εργασιακής δύναμης, καθαρός κοινωνικός μισθός και μέσο βιοτικό επίπεδο της εργατικής τάξης

Γράφημα 1. Αξία εργασιακής δύναμης, καθαρός κοινωνικός μισθός και μέσο βιοτικό επίπεδο της εργατικής τάξης

Το μέσο βιοτικό επίπεδο του μισθωτού εργαζόμενου απαρτίζεται από τις αξίες χρήσης από ίδια παραγωγή (A)¹⁰, την αξία της εργασιακής δύναμης καθεαυτή (Z)

¹⁰ Η αστικοποίηση και προλεταριοποίηση μεγάλων μαζών στις αναπτυσσόμενες χώρες από τη μια, τις αποστερεί από την πρόσβαση σε μέσα παραγωγής και παραγωγή αξιών χρήσης για ίδια κατανάλωση – μειώνοντας το (A) και το βιοτικό επίπεδο. Από την άλλη υποχρεώνει το κεφάλαιο να αυξήσει τον χρηματικό μισθό, την αξία της εργασιακής δύναμης για να

(που περιλαμβάνει ένα ελάχιστο επίπεδο διαβίωσης, κοινωνικά και ιστορικά πάντα ορισμένο, και ένα «ιστορικό και ηθικό στοιχείο») και τον καθαρό κοινωνικό μισθό (E) (που μπορεί να είναι θετικός ή αρνητικός όπως στο σχήμα παραπάνω, όπου οι φόροι της εργατικής τάξης¹¹ είναι μεγαλύτεροι από τα οφέλη της εργασίας από κρατικές δαπάνες = labor benefits). Το χρηματικό *κατώφλι της απόλυτης φτώχειας* μπορεί να θεωρηθεί σαν εκείνο το τμήμα του (B) που αντιστοιχεί στις ελάχιστες ανάγκες επιβίωσης «προσαρμοσμένες» κοινωνικά – ένα τμήμα του (Θ) – και προσαυξημένο κατά τους απαιτούμενους φόρους – ένα τμήμα του (Δ) – που επιβαρύνουν ακόμη και τα πιο χαμηλά εισοδήματα, όπως είναι οι φόροι που εξετάζουμε στα επόμενα. Παραπέρα, το ύψος αυτού του τμήματος εξαρτάται σε κάθε χρονική περίοδο από το μέγεθος του (A) δηλαδή την πρόσβαση των εργατών σε αξίες χρήσης από ίδια παραγωγή και το ύψος και τη σύνθεση του (Γ), δηλαδή την παροχή αξιών χρήσης ατομικής ή και συλλογικής κατανάλωσης από το κράτος.¹²

Σε αυτόν το γενικό ορισμό για το βιοτικό επίπεδο της εργατικής τάξης και της πλειοψηφίας του πληθυσμού και την αξία της εργασιακής δύναμης θα στηριχτούμε, προκειμένου να καθορίσουμε με χρηματικούς όρους το πώς διαμορφώνεται σήμερα το *κατώτατο όριο* για να είναι σε θέση ένας κάτοικος του Λεκανοπεδίου να ανταπεξέλθει στις ανάγκες εκείνες που μπορεί να ικανοποιήσει η σύγχρονη ελληνική κοινωνία, ώστε να μην θεωρείται φτωχός.

Στη μέθοδο που ακολουθούμε, προσπαθούμε να συνδυάσουμε τον στενά «οικονομικό» ορισμό της απόλυτης φτώχειας (minimum subsistence level), δηλαδή την έλλειψη των απαιτούμενων πόρων για την ικανοποιητική κάλυψη βασικών, στοιχειωδών αναγκών, με τον κοινωνικό-πολιτιστικό ορισμό που βασίζεται στην απόσταση των φτωχών νοικοκυριών από τη γενικότερη κοινωνική κατάσταση. Έτσι το κατώφλι φτώχειας, σε πραγματικούς όρους, δεν μένει αμετάβλητο διαχρονικά, αλλά παρακολουθεί σε κάποιο βαθμό τη γενικότερη οικονομική ανάπτυξη και την ενδεχόμενη μεταβολή του μέσου βιοτικού επιπέδου.

αναπληρωθεί έστω μερικά αυτή η απώλεια. Οι εξελίξεις αυτές κρύβονται πίσω από την άνοδο του (χρηματικού) εισοδήματος μεγάλου μέρους του πληθυσμού αυτών των χωρών πάνω από ένα ή δύο δολάρια και τα επιχειρήματα για μείωση της φτώχειας σε παγκόσμιο επίπεδο τα τελευταία χρόνια.

¹¹ Ήδη στο επόμενο τμήμα εξετάζουμε κάποιους από αυτούς τους φόρους όπως είναι τα δημοτικά τέλη, οι δημοτικοί φόροι, η εισφορά στην ΕΡΤ και το τέλος ακίνητης περιουσίας.

¹² Για παράδειγμα η ιδιωτικοποίηση των υπηρεσιών υγείας και εκπαίδευσης θα τείνει να αυξήσει το (B) και αντίστροφα.

Φυσικά, η προσέγγιση της γραμμής φτώχειας, όσο λεπτομερής, ακριβής και αντικειμενική αν είναι, δεν συλλαμβάνει ποσοτικά με ακρίβεια την έκταση του προβλήματος, καθώς οι επιπτώσεις της φτώχειας είναι περίπου ίδιες τόσο για τα άτομα ή νοικοκυριά που βρίσκονται λίγο πάνω από τη γραμμή φτώχειας, όσο και για τα άτομα ή νοικοκυριά που βρίσκονται λίγο κάτω από τη γραμμή φτώχειας.

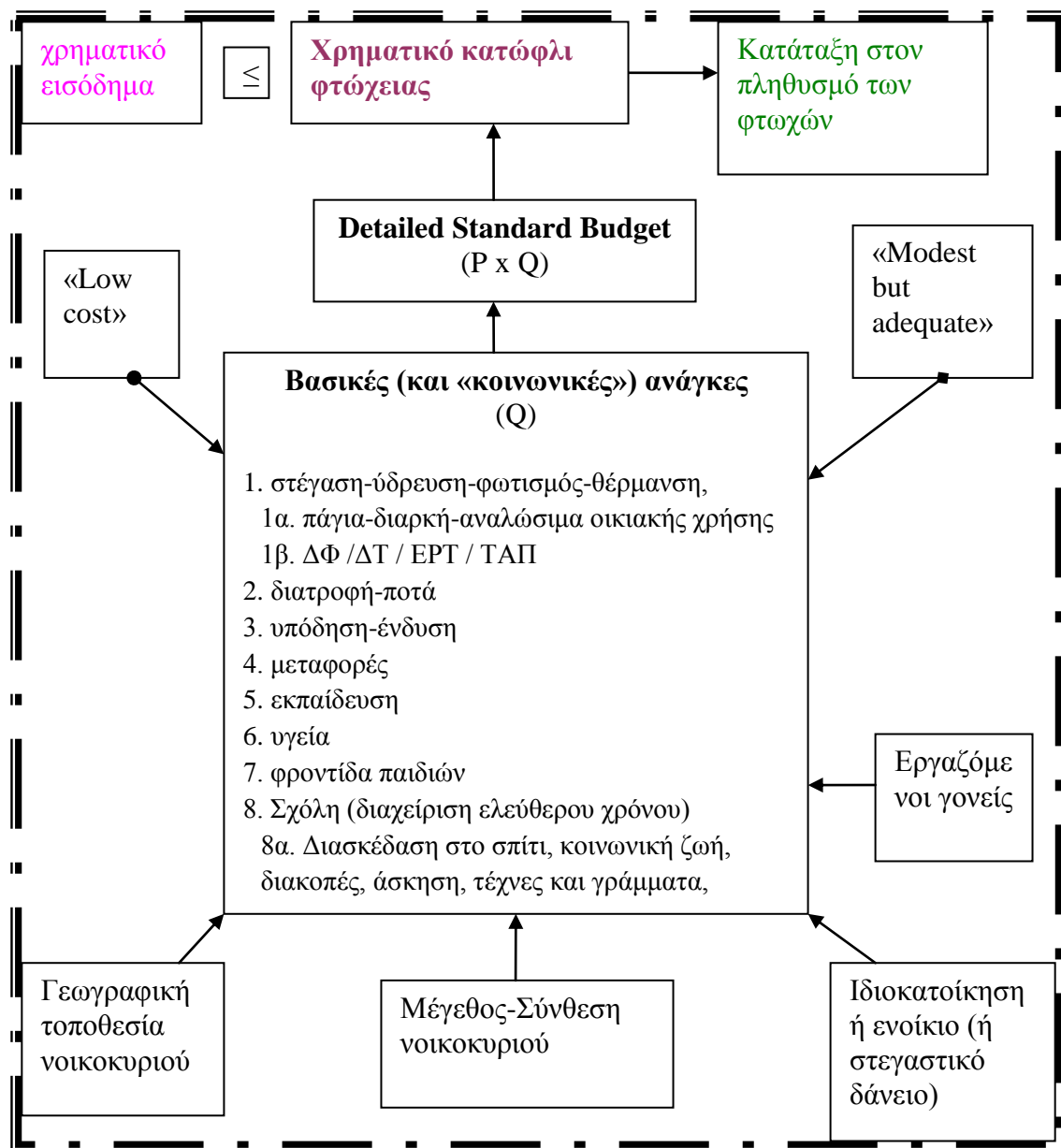
Σχηματικά, ο καθορισμός του πλήθους των φτωχών ατόμων ή νοικοκυριών και του ποσοστού φτώχειας περιέχει τα παρακάτω βήματα. Πρώτον, προσδιορίζεται ένα καλάθι αξιών χρήσης σε όσο πιο λεπτομερειακό επίπεδο είναι εφικτό, οι οποίες ικανοποιούν, στον ελάχιστο δυνατό βαθμό (“low cost”) ή με μεγαλύτερη επάρκεια (“modest but adequate”), ιστορικά συγκεκριμένες ανάγκες, σε συγκεκριμένες ποσότητες, που διαφοροποιούνται ανάλογα με τη γεωγραφική τοποθεσία του νοικοκυριού, το μέγεθός του, την ακριβή σύνθεσή του, το αν διαθέτει ιδιόκτητη οικία ή επιβαρύνεται με ενοίκιο ή στεγαστικό δάνειο και το αν και οι δύο γονείς είναι εργαζόμενοι, με παιδιά σε σχολική ηλικία.

Δεύτερον, οι ποσότητες αυτών των αξιών χρήσης, πολλαπλασιασμένες με την τιμή τους, η οποία προσαρμόζεται κάθε χρόνο, μας δίνουν έναν λεπτομερειακό «πρότυπο προϋπολογισμό» (standard budget) σε χρηματικούς όρους, ο οποίος αποτελεί το χρηματικό κατώφλι φτώχειας ανάλογα με το νοικοκυριό.

Τρίτον, αν το χρηματικό εισόδημα του εν λόγω νοικοκυριού είναι μικρότερο του κατωφλιού φτώχειας που του αντιστοιχεί, τότε τα μέλη του νοικοκυριού κατατάσσονται στα φτωχά άτομα και το πλήθος τους διαιρείται με τον συνολικό πληθυσμό για να μας δώσει το ποσοστό φτώχειας.

Σχηματικά, η πρόταση αποτυπώνεται στο παρακάτω διάγραμμα.

Γράφημα 2. Απόλυτη φτώχεια-βασικές ανάγκες

Στον όρο «βασικές ανάγκες» δεν περιλαμβάνουμε μόνο διατροφή, ένδυση και κατοικία αλλά, σύμφωνα με την πιο πρόσφατη πρακτική στη σχετική βιβλιογραφία, και την ελάχιστη, με κοινωνικά πρότυπα, ποσότητα των αγαθών όπως εκπαίδευση, υγεία, σχολή (κοινωνική ζωή, πολιτισμός, αναψυχή κλπ), μεταφορές κ.λπ. Με άλλα λόγια, εκτός από το εισόδημα που εξασφαλίζει κατανάλωση ικανή για κοινωνικά ορισμένη φυσική αναπαραγωγή, απαιτείται και ένα πρόσθετο εισόδημα που εγγυάται την ομαλή κοινωνική ενσωμάτωση και λειτουργία του ατόμου και της οικογένειας (π.χ. έξοδα για γενέθλια παιδιών, έξοδα για διασκέδαση κ.λπ.).

Ο καθορισμός του πλήθους των φτωχών ατόμων ή νοικοκυριών και του ποσοστού τους στον συνολικό πληθυσμό προκύπτει από τη σύγκριση του κόστους των βασικών αναγκών με τους πόρους που έχουν στη διάθεσή τους τα άτομα ή τα

νοικοκυριά. Το εισόδημα, με το οποίο θα συγκριθεί το κόστος κάλυψης του καλαθιού των βασικών αναγκών, θα πρέπει να είναι το πραγματικά διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών. Μια σχετικά καλή προσέγγιση είναι επομένως το χρηματικό εισόδημα¹³ από οποιαδήποτε πηγή, δηλαδή είτε από τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα (μισθωτή εργασία, τόκους, ενοίκια, μερίσματα) είτε από κρατικές μεταβιβάσεις (επιδόματα ανεργίας, επιδόματα πρόνοιας) είτε από οποιαδήποτε άλλη τυχαία ή συστηματική πηγή, μετά την αφαίρεση των άμεσων φόρων (φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων και φόρος περιουσίας) και των εισφορών στην κοινωνική ασφάλιση. Να υπενθυμίσουμε στο σημείο αυτό ότι, για μεθοδολογικούς λόγους που σχετίζονται με τη διαθεσιμότητα των απαιτούμενων στοιχείων, οι φόροι προς την τοπική αυτοδιοίκηση και η εισφορά στην ΕΡΤ περιλαμβάνονται απ' ευθείας στο κόστος του καλαθιού φτώχειας.

Η μονάδα αναφοράς, όπως αναφέρθηκε, είναι το νοικοκυριό. Το πώς αντιμετωπίζουμε στην παρούσα έρευνα τη μονάδα αναφοράς είναι το αντικείμενο της επόμενης ενότητας.

4. Η μονάδα αναφοράς: τα νοικοκυριά

Είναι αναγκαίο να προσδιοριστεί το νοικοκυριό στο οποίο γίνεται αναφορά, τουτέστιν να δηλωθεί ποιο μέγεθος νοικοκυριού θεωρείται το τυπικό, ποια είναι η δομή του, ποια η ηλικιακή διάρθρωσή του και ποια είναι η θέση των μελών του στην παραγωγή.

Το βασικό μέγεθος νοικοκυριού θα πρέπει να εξεταστεί με κριτήριο την κοινωνική ανάγκη. Εδώ υιοθετείται η ανάγκη του έθνους για απλή αναπαραγωγή, οδηγούμενοι έτσι σε μέγεθος νοικοκυριού που εξασφαλίζει αυτή την αναπαραγωγή. Αυτό είναι το τετραμελές νοικοκυριό το οποίο αποτελείται από οικογένεια με 2 παιδιά. Απλή αναπαραγωγή θα απαιτούσε μάλλον πάνω από 2 παιδιά, για να καλυφθεί η περίπτωση ατυχημάτων, αλλά μπορεί να γίνει αφαίρεση από αυτή την περίπτωση σε αυτό το στάδιο.

---

¹³ Όσο πιο ανεπτυγμένη είναι η οικονομία μιας χώρας και όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός αστικοποίησης, τόσο οι δυνατότητες κατανάλωσης των νοικοκυριών θα ταυτίζονται με το χρηματικό εισόδημά τους. Η προσέγγιση αυτή είναι σαφώς ενδεδειγμένη για την περιφέρεια της πρωτεύουσας στην οποία περιοριζόμαστε προς το παρόν. Σε ορισμένες περιοχές της χώρας με σοβαρή αγροτική παραγωγή, ίσως χρειαστεί να συνυπολογίσουμε στους πόρους των νοικοκυριών και κάποιο τεκμαρτό ποσό που να αντιπροσωπεύει την παραγωγή για ίδια κατανάλωση.

Όσον αφορά την ηλικιακή διάρθρωση αυτού του νοικοκυριού, υποτίθεται εδώ ότι το ένα παιδί βρίσκεται στην πρώιμη σχολική ηλικία (6-12 χρονών), ενώ το δεύτερο στην εφηβεία (12-18 ετών). Όπου χρειάστηκε να ληφθεί συγκεκριμένη ηλικία, θεωρήθηκε το 10^ο και το 15^ο έτος αντίστοιχα. Οι γονείς θεωρούνται ηλικίας 40 – 55 ετών με τυπική ηλικία τα 45 χρόνια.

Οι γονείς θεωρούνται εργαζόμενοι, με ταυτόχρονη προάσπιση της μητρότητας. Αυτό ισοδυναμεί με την υπόθεση ότι η γυναίκα υποαπασχολείται ή ότι εισέρχεται και εξέρχεται στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Τα παιδιά παρακολουθούν την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση αντίστοιχα. Το φύλο των παιδιών δεν θεωρήθηκε αναγκαίο να προσδιοριστεί, αλλά γίνεται η υπόθεση ότι τα παιδιά είναι διαφορετικού φύλου.

Πέρα από αυτή τη βασική μονάδα αναφοράς, λαμβάνονται υπόψη άλλες δύο, για ξεχωριστούς λόγους που αναπτύσσονται παρακάτω.

Πρώτον, το μονομελές νοικοκυριό που αποτελείται από νεαρό άτομο (πάνω από 19-20 χρονών) και εργαζόμενο, ανεξαρτήτως φύλου. Με δεδομένη την ανάγκη για 12χρονη υποχρεωτική γενική εκπαίδευση και τη συνταγματική ενηλικίωση στα 18, θα μπορούσε να υποτεθεί το 18ο έτος της ηλικίας ως το κάτω όριο ηλικίας του ατόμου που μένει μόνο του. Εδώ λήφθηκε υπόψη η υποχρέωση στρατιωτικής θητείας για τους άνδρες.

Ο λόγος που πρέπει να ληφθεί υπόψη αυτό το νοικοκυριό είναι η δυνατότητα σύγκρισης με μια σειρά δείκτες, όπως ο βασικός μισθός που προκύπτει από την Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας, το ατομικό όριο φτώχειας, όπως προκύπτει από τις σχετικές προσεγγίσεις της φτώχειας, η αποζημίωση που παρέχεται από το ταμείο ανεργίας, τα αιτήματα του εργατικού κινήματος κ.λπ.

Το άλλο νοικοκυριό που λαμβάνουμε υπόψη είναι το διμελές νοικοκυριό που αποτελείται από νεαρό ζευγάρι (συγκατοίκηση), οι οποίοι εργάζονται αμφότεροι. Το νοικοκυριό αυτό λαμβάνεται υπόψη, προκειμένου να αναδειχθούν οι ανάγκες ενός ζευγαριού όταν βρίσκεται σε αυτό το ιδιαίτερο, μεταβατικό στάδιο, από την οικογένεια που προέρχεται, στην οικογένεια που θα δημιουργήσει. Από τη σκοπιά της κοινωνίας, αυτή είναι μια ειδική περίπτωση, αλλά για την ελληνική κοινωνία συγκεκριμένα, έχει ειδική σημασία. Σκοπός είναι να αναδειχθούν οι ανάγκες που

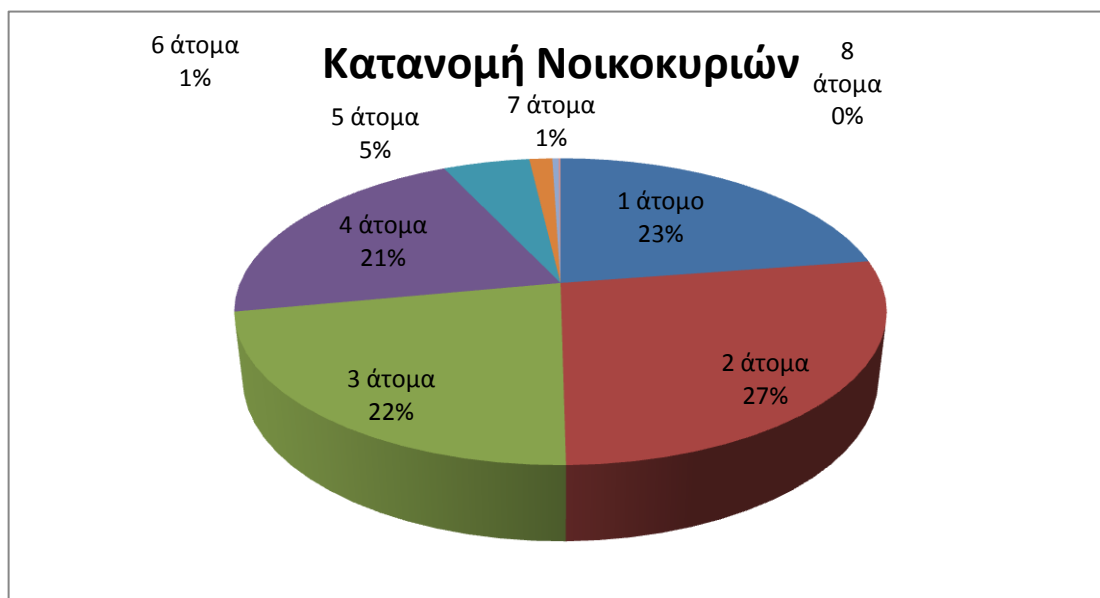
πρέπει να ικανοποιούνται, ώστε ένα ζευγάρι να μπορεί να προχωρήσει από τη συγκατοίκηση στη δημιουργία οικογένειας.

Σημειώνεται ότι με τη βασική μονάδα αναφοράς, το τετραμελές νοικοκυριό όπως ορίστηκε παραπάνω, μπορούν να προσδιοριστούν και οι ανάγκες για το τριμελές νοικοκυριό το οποίο αποτελείται από ζευγάρι με ένα παιδί, σε όλες τις κατηγορίες. Το ίδιο ισχύει και για το πενταμελές νοικοκυριό με 3 παιδιά, κ.ο.κ.

Από τα στοιχεία της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών (EL.STAT. 2004) προκύπτει ότι το μέσο νοικοκυριό στις αστικές περιοχές και στην περιφέρεια πρωτεύουσας έχει 2,71 μέλη (1,31 άρρενες, 1,41 θήλεια). Τα μέλη κάτω των 6 ετών είναι 0,13, τα μεταξύ 6-13 ετών είναι 0,21, τα οικονομικά ενεργά είναι 1,22 και οι αποσυρθέντες από την εργασία (συνταξιούχοι) 0,4.

Σύμφωνα με τα στοιχεία απογραφής της ΕΣΥΕ 2001 (ΕΚΚΕ, 2005) σχετικά με τα νοικοκυριά στην Αττική, τα νοικοκυριά μέχρι 5 άτομα αποτελούν πάνω από το 98% του συνόλου των νοικοκυριών της Αττικής, όπως φαίνεται και από το γράφημα 3.

Γράφημα 3: Κατανομή νοικοκυριών ανά μέγεθος.

Συνεπώς, η έρευνα μπορεί να εξελιχθεί βασισόμενη σε 3 δείκτες, έναν για το τετραμελές νοικοκυριό, όπως ορίστηκε παραπάνω, έναν για το μονομελές και έναν για το διμελές. Διάφοροι συνδυασμοί και οι αντίστοιχοι υπολογισμοί μπορούν να γίνουν για άλλους δύο δείκτες: ένας για το τριμελές νοικοκυριό με ένα παιδί και ένας για το πενταμελές νοικοκυριό με τρία παιδιά – σε διάφορες ηλικίες.

5. Αντί επιλόγου: τα πρώτα αποτελέσματα από την εφαρμογή της μεθόδου

Τα μέχρι τώρα αποτελέσματα της έρευνας είναι αποκαλυπτικά και αρκετά ενδιαφέροντα. Χρησιμοποιώντας τα αποτελέσματα στα Labrinidis, Maniatis, Oikonomou and Papadopoulou (2011), Bassiakos, Passas, Oikonomou and Papadopoulou (2011), Oikonomou, Bassiakos and Maniatis (2011) και Passas, Labrinidis, Papadopoulou and Takoudis (2011), όπως φαίνεται στον πίνακα 2, ο συνολικός δείκτης φτώχειας, διαμορφώνεται περίπου στα 2,440 € το μήνα, για τη βασική μονάδα αναφοράς αυτής της έρευνας, το τετραμελές νοικοκυριό με δύο παιδιά. Το αντίστοιχο ποσό για ένα άτομο είναι 1011 €, ενώ για νεαρό ζευγάρι ξεπερνάει τα 1,490 €. Τα στοιχεία γίνονται πιο αποκαλυπτικά μόλις συγκρίνονται, αφενός με το όριο φτώχειας της ΕΣΥΕ¹⁴ και, αφετέρου, με την Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας¹⁵.

Πίνακας 2 Προσωρινά Αποτελέσματα

Νοικοκυριό (μέλη)	1	2	3	4	5
Κατοικία	431.69 €	575.00 €	700.31 €	831.13 €	971.81 €
Ενοίκιο	291.00 €	383.00 €	473.00 €	568.00 €	672.00 €
Υδρευση/Αποχέτευση	1.91 €	3.17 €	4.41 €	5.65 €	7.12 €
Ηλεκτρικό Ρεύμα	11.03 €	15.23 €	18.10 €	21.65 €	25.65 €
Κοινόχρηστα	3.75 €	6.76 €	9.76 €	12.76 €	15.77 €
Θέρμανση	30.96 €	55.66 €	80.36 €	105.06 €	129.76 €
Πάγια Αναλώσιμα	83.26 €	98.26 €	98.26 €	98.26 €	98.26 €
ΕΡΤ	4.24 €	4.24 €	4.24 €	4.24 €	4.24 €
ΔΤ/ΔΦ	4.43 €	6.94 €	9.74 €	12.40 €	15.20 €

¹⁴ Το όριο της φτώχειας της ΕΣΥΕ που ορίζεται σαν το 60% του ισοδύναμου διάμεσου εισοδήματος στο σύνολο του πληθυσμού ανέρχεται στα 1,134 € για την τετραμελή οικογένεια και στα 540 € για το μονομελές νοικοκυριό.

¹⁵ Η Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας προβλέπει οριακά τα 650 € για τον έγγαμο και τα 590 € για τον άγαμο.

ΤΑΠ	1.11 €	1.74 €	2.44 €	3.11 €	3.81 €
Διατροφή	101.13 €	202.26 €	282.67 €	383.80 €	484.93 €
Ένδυση/Υπόδηση	80.79 €	161.59 €	231.79 €	302.00 €	373.42 €
Μεταφορές	179.00 €	214.00 €	225.00 €	225.00 €	260.00 €
Υγεία	10.51 €	15.70 €	18.70 €	21.70 €	24.71 €
Εκπαίδευση	0 €	0 €	80.30 €	160.60 €	160.60 €
Φύλαξη παιδιών	0 €	0 €	54.61 €	54.61 €	54.61 €
Σχόλη	207.85 €	322.19 €	384.90 €	460.14 €	535.38 €
Διασκέδαση στο σπίτι	22.25 €	22.25 €	28.50 €	28.50 €	28.50 €
Τηλεπικοινωνίες	83.11 €	126.74 €	139.09 €	151.41 €	163.76 €
Άσκηση-Αναψυχή	13.25 €	26.50 €	47.33 €	68.17 €	89.01 €
Κοινωνική ζωή	70.95 €	110.95 €	125.95 €	159.28 €	192.62 €
Διακοπές	18.29 €	35.75 €	44.03 €	52.78 €	61.53 €
Σύνολο	1,010.97 €	1,490.74 €	1,978.28 €	2,438.98 €	2,865.50 €
Σύνολο χωρίς ενοίκιο	719.97 €	1,107.74 €	1,505.28 €	1,870.98 €	2,193.50 €

Αν αξιοποιηθούν τα στοιχεία της μελέτης, ώστε να εξαχθούν εναλλακτικοί δείκτες φτώχειας όπως αυτοί που χρησιμοποιούνται στις ΗΠΑ, τότε η γραμμή φτώχειας που προκύπτει για την Ελλάδα ανέρχεται σε 2,380 € για την τετραμελή οικογένεια, με βάση τη γραμμή Orshansky, και 1,820 €, με βάση το δείκτη NAS. Τα αντίστοιχα ποσά για το μονομελές νοικοκυριό είναι 627.5 € και 736 € το μήνα.

Τέλος, παρατίθενται δύο δείκτες που λαμβάνουν υπόψη τους την ιδιοκατοίκηση. Σύμφωνα με τον πρώτο, σταθμίζεται ο συνολικής δείκτης φτώχειας του πορίσματος με το ποσοστό ιδιοκατοίκησης στο λεκανοπέδιο, το οποίο εκτιμάται γύρω στο 50% των νοικοκυριών. Με βάση αυτόν το δείκτη, το όριο της φτώχειας διαμορφώνεται στα 2,155 € το μήνα για την τετραμελή οικογένεια, και στα 865 € για το μονομελές νοικοκυριό. Σύμφωνα με τον δεύτερο δείκτη, αφαιρείται εξ ολοκλήρου το ενοίκιο από το συνολικό όριο φτώχειας αλλά διατηρούνται οι υπόλοιποι υποδείκτες της κατοικίας. Ο δείκτης αυτός ανέρχεται στα 1,870 € και 720 € αντίστοιχα, για τα δύο προαναφερόμενα μεγέθη νοικοκυριών.

Όλες οι προσεγγίσεις των ορίων φτώχειας που αναφέρθηκαν παραπάνω συνοψίζονται στον ακόλουθο πίνακα. Στον πίνακα περιλαμβάνονται δύο γραμμές όπου εμφανίζεται το όριο φτώχειας με βάση το οποίο η ΕΣΥΕ εκτιμά ότι πάνω από δύο εκατομμύρια Έλληνες διαβιούν κάτω από το όριο της φτώχειας, καθώς και το ο βασικός μισθός της ΕΓΣΣΕ.

Πίνακας 3 Σύγκριση διάφορων δεικτών

Νοικοκυριό (μέλη)	1	2	3	4	5
	1,010.97 €	1,490.74 €	1,978.28 €	2,438.98 €	2,865.50 €
“Orshansky line”	627.50 €	1,255.00 €	1,754.00 €	2,381.50 €	3,008.80 €
NAS (100%)	736.34 €	1,126.62 €	1,457.73 €	1,820.31 €	2,196.19 €
Πόρισμα με «σταθμισμένο ενοίκιο»	865.47 €	1,299.24 €	1,741.78 €	2,154.98 €	2,529.50 €
Πόρισμα χωρίς ενοίκιο	719.97 €	1,107.74 €	1,505.28 €	1,870.98 €	2,193.50 €
Όριο φτώχειας ΕΣΥΕ	540.00€			1,134.00€	
ΕΓΣΣΕ	590.00€			1,300.00€ ¹⁶	

Ο πίνακας αυτός συνοψίζει ουσιαστικά όλα τα αποτελέσματα και κάνει ξεκάθαρα τα επιχειρήματα ότι, πρώτον, το «επίσημο» όριο της φτώχειας (δηλαδή αυτό που μετράται και ανακοινώνεται από την ΕΣΥΕ με βάση τον ορισμό της σχετικής φτώχειας) υποτιμά την πραγματική έκταση του φαινομένου για όλα τα μεγέθη νοικοκυριών και, δεύτερον, ότι ο βασικός μισθός δεν επαρκεί για την κάλυψη βασικών αναγκών. Επίσης, αναδεικνύει τη δύναμη που έχει ένας δείκτης απόλυτης φτώχειας, ο οποίος στηρίζεται σε έναν ισχυρισμό σχετικά με την έκταση και το ύψος των σύγχρονων αναγκών.

¹⁶ Εδώ υποθέτουμε ότι και οι δύο ενήλικες αμείβονται σύμφωνα με την ΕΓΣΣΕ.

6. Αναφορές

- Allegretto, S. (2005). “Basic family budgets: Working families’ incomes often fail to meet living expenses around the U.S.”, *Economic Policy Institute*, Briefing Paper #165, Washington, D.C., September <<http://www.epi.org/content.cfm/bp165>>
- Bassiakos, Y., Passas, C., Oikonomou, A. and Papadopoulou, M. (2011). “A new approach in defining and measuring needs: the case of housing in Greece”, *International Journal of Management Concepts and Philosophy* (forthcoming)
- Bergmann, B. (2000). “Deciding who’s poor”, *Dollars and Sense*, March/April.
- Boushey, H., Brocht, C., Gundersen, B. and Jared Bernstein (2001). “Hardships in America: The Real Story of Working Families”, *Economic Policy Institute*, Washington, D.C.
- Bradshaw, J., Mitchell, D. and Morgan, J. (1987). “Evaluating Adequacy: The Potential of Budget Standards”, *Journal of Social Policy*, Vol. 16, Part 2, April, pp. 165-181.
- Callan, T. and Nolan, B. (1991). “Concepts of Poverty and the Poverty Line”, *Journal of Economic Surveys*, Vol. 5, No. 3, , pp. 243-261.
- Citro, C and Michael, R. (eds), (1995). “Measuring Poverty: A New Approach”, *National Academy Press*, Washington, D.C.,
<<http://www.census.gov/hhes/www/povmeas/toc.html>>
- Coccia, G. and Grassi, D. (2000). “A proposal for an absolute poverty line in Italy”, mimeo, *National Institute of Statistics*, Rome.
- Daly, H. (1971). “A Marxian-Malthusian View of Poverty and Development”, *Population Studies*, Vol. 25, No. 1 (Mar.), pp. 25-37.
- Dollars and Sense, (2006). January/February.
- Fisher, G. (1995). “Is There Such a Thing as an Absolute Poverty Line Over Time? Evidence from the United States, Britain, Canada, and Australia on the Income Elasticity of the Poverty Line” (unpublished paper), August
<<http://www.census.gov/hhes/www/povmeas/papers/elastap4.html>>
- Fisher, G. (2007). “An overview of recent work on standard budgets in the United States and other Anglophone countries”, mimeo. U. S. Department of Health and Human Services.

- Goedhart, T., Halberstadt, V., Kapteyn, A. and van Praag, B. (1977). "The Poverty Line: Concept and Measurement, *Journal of Human Resources*", Vol. 12, No. 4, Fall, pp. 503-520.
- Gordon, D. (2005). "Indicators of Poverty and Hunger", mimeo, University of Bristol.
- Hagenaars, A. and de Vos, K. (1988). "The definition and measurement of poverty", *The Journal of Human Resources*, Vol. 23, N.2, pp 211-221
- Labrinidis, G., Maniatis, T., Oikonomou, A. and Papadopoulou, M. (2011). "Needs as the determinants of absolute poverty: Estimating the cost of nutrition, clothing, footwear, and transportation in Greece", *International Journal of Management Concepts and Philosophy* (forthcoming)
- Marcus, A. (2005). "The culture of poverty revisited: bringing back the working class", *Anthropologica*, 47 pp. 35-52.
- Marshall, G. (1998). "poverty" *A Dictionary of Sociology*, Encyclopedia.com. 31 Mar. 2010 <<http://www.encyclopedia.com>>
- Marx K. (1976). [1867]. "Capital", Vol. I, London: Penguin/New Left Review.
- OECD (2008). "Growing Unequal?", Paris.
- Oikonomou A., Bassiakos, Y. And Maniatis Th. (2011). "The backbone of social needs and their fulfillment: Measuring the cost of health, education and childcare as a component of the absolute poverty line in Greece", paper presented in the 2nd International Conference of the International Initiative for Promoting Political Economy, Istanbul, 20-22/5/11, www.iippe.org
- Orhansky, M. (1965). "Counting the poor: another look at the poverty profile", *Social Security Bulletin*, Vol 28, No 1, January, pp. 3-29.
- Passas, C., Labrinidis, G., Papadopoulou M. and Takoudis, V. (2011). "Leisure related needs, in an absolute poverty framework", paper presented in the 2nd International Conference of the International Initiative for Promoting Political Economy, Istanbul, 20-22/5/11, www.iippe.org
- Renwick, T. and Bergmann, B. (1993). "A budget-based definition of poverty, with an application to single-parent families", *Journal of Human Resources*, January.
- Sarlo, C. (1992). "Poverty in Canada, Vancouver, British Columbia, Canada", *The Fraser Institute*
- Sarlo, C. (2001). "Measuring Poverty in Canada", *Critical Issues Bulletin*, Vancouver, British Columbia, Canada, *The Fraser Institute*, July
<<http://www.fraserinstitute.ca/shared/readmore.asp?sNav=pb&id=216>>

- Smith, A. (1977). [1776]. "An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations". University Of Chicago Press.
- Townsend, P. (1954). "Measuring Poverty", *British Journal of Sociology*, Vol. 5, No. 2, June, pp. 130-137
- U.S. Census Bureau (2003). "Poverty in the United States: 2009 Current Population Reports", P60-222, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, September 2003 <<http://www.census.gov/prod/2003pubs/p60-222.pdf>>
- Wright, E. O. (1994). "Interrogating Inequality", *Verso*, London.